

1. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Непийвода – К. : Міжнар. фін. агенція, 1997. – 303 с. 2. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови / Катерина Городенська // Українська термінологія і сучасність. Збірник наук. праць. – Вип. IV. – К. : КНЕУ, 2001. – С. 11–14. 3. Рожанківський Р. Зведення правил унормування української фахової мови / Роман Рожанківський // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2002. – № 453. – С. 203–209. 4. Ярема С. На теми української наукової мови / С. Ярема. – Л., 2002. – 17 с. 5. Карпіловська Є. Структурні зміни української наукової термінології протягом двадцятого сторіччя / Євгенія Карпіловська, Ольга Кочерга, Євген Мейнарович // Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2004. – № 503. – С. 3–8.

УДК 81'373

Олена Кучеренко

Національний університет цивільного захисту України

ТЕРМІНИ-КОМПОЗИТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМАХ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

© Кучеренко О. Ф., 2013

Статтю присвячено дослідженню словоскладання як способу номінації понять сучасної української та німецької термінологічних систем сфери цивільного захисту. Композиція відповідає вимогам, які характеризують сутність терміна, визначає підґрунтя класифікації родо-видових спеціальних понять.

Ключові слова: українська мова, німецька мова, термінологія, цивільний захист, словоскладання, термінологічна номінація.

The article deals with research of word composition as a main method of nomination of concepts of the Ukrainian and German terminology of civil defence. Composition answers requirements which characterize the matter of term, determines basic foundation of classification of the kind-specific special concepts.

Keywords: Ukrainian language, German language, terminology, civil defence term, word composition. terminological nomination.

Поставлення проблеми. Вивчення термінної лексики має велике значення з погляду логічної побудови наукової системи знань, рівня розвитку тієї чи іншої галузі знань країни на певному етапі історичного розвитку, шляхів формування термінології [2, с. 45]. Дослідження терміносистеми сфери цивільного захисту конче необхідне, тому що саме в цій галузі діяльності суспільства спостерігаються нові явища та процеси, які потребують точних номінацій, адже від цього загалом залежить людське життя.

Нагальна потреба аналізу особливостей усного та писемного спілкування українською та німецькою професійною мовою співробітників, що запобігають, ліквідовують надзвичайні ситуації в Україні, ставлять за мету взяти участь у міжнародних рятувальних операціях у німецькомовних країнах Європи, стала підґрунтям для цієї розвідки.

Оскільки термінологія постає надзвичайно динамічною підсистемою фахової мови, у процесі творення нових термінів збагачуються й удосконалюються також і способи словотвору [3, с. 50]. Вивченням словотвору займалися такі вітчизняні й зарубіжні дослідники: Е. І. Амосенкова, М. Д. Бонесше, Г. О. Винокур, Л. Л. Гуменська, В. Д. Даниленко, М. І. Захарова, Н. Ф. Клименко, Є. В. Розен, Л. О. Симоненко.

Актуальність теми такого лінгвістичного дослідження визначається тим, що докладного аналізу особливостей функціонування термінів-комполітів субмови сфери цивільного захисту виявлено не було, однак наявна нагальна потреба укладання двомовних перекладних термінологічних словників.

Метою пропонованої статті є розгляд лексичних інновацій української та німецької систем термінів сфери цивільного захисту, а саме: спостереження словоскладання як способу словотвору, виокремлення особливостей подальшого розвитку зазначених термінологій у складі мов, де значний шар термінної лексики твориться із залученням власних та запозичених ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській терміносистемі цивільного захисту номінації-комполіти зафіксовано. Вони, на думку термінологів, постають як засіб мовної економії, поєднуючи в одній лексемі основи повнозначних слів, виражаючи в одному складному терміні сутність кількох понять, що якнайчастіше в українській термінології представлено словосполученням [2; 3; 5]. Проте, за нашими спостереженнями, терміни-комполіти не становлять значної за обсягом частини українського термінофонду цивільного захисту.

У германських та інших індоєвропейських мовах словоскладання, на думку зарубіжних дослідників, особливо розвинене. Композиція (словоскладання) – основний словотворчий процес у німецькій мові [7, с. 31]. Цей спосіб словотвору, як свідчить проаналізований фактичний матеріал, постає одним з могутніх джерел розвитку та поповнення німецької термінологічної системи сфери цивільного захисту із використанням наявного в його розпорядженні арсеналу функційно-структурних одиниць.

Терміни-комполіти сфери цивільного захисту сучасної термінологічної системи німецької мови, що підтверджують опрацьовані фахові тексти та словниковий матеріал, постають одним із найпоширеніших засобів номінації відповідних понять у досліджуваній сфері людської діяльності, тому що композиція відповідає вимогам, які характеризують сутність терміна, та особливостям функціонування цієї мови.

До переваг цього способу словотвору, безсумнівно, можна віднести такі: компактність та економність форми термінологічної номінації, точність відображення ознак терміна у відповідному термінологічному полі для позначення різних об'єктів дійсності. Композиція як спосіб творення термінів чітко визначає кожен термін відповідної терміносистеми й окреслює ознаки родо-видової класифікації спеціальних понять. За допомогою словоскладання на базі ключових термінів, що виражають родові поняття, утворюються групи термінів, які характеризують видові поняття [2; 3; 5].

Українські та німецькі терміни сфери цивільного захисту, що становлять підґрунтя сучасних відповідних терміносистем, можна розподілити на певні тематичні групи: “Пожежна техніка” (“Die Feuerwehrtechnik”), “Пожежна профілактика” (“Die Brandvorbeugung”), “Пожежна тактика” (“Die Feuerwehrtaktik”), “Пожежна автоматика” (“Die Feuerwehrautomatik”), “Правові засади цивільного захисту” (“Die Rechtsgrundlagen für Zivilschutz”).

Поняття, яке відповідає конкретному складному терміну кожної тематично обмеженої групи, займає своє місце і в системі понять певної групи термінів сфери цивільного захисту зокрема, і в терміносистемі взагалі. Так, термінологічні номінації тематичної групи “Пожежна техніка” (“Die Feuerwehrtechnik”) виражають комплекс понять із загальною семою “обладнання прилади, пристрої, призначені для гасіння пожежі”, тематичної групи “Пожежна профілактика” (“Die Brandvorbeugung”) – “профілактичні заходи попередження пожеж у народному господарстві”, “Пожежна автоматика” (“Die Feuerwehrautomatik”) – “організація ліквідації надзвичайних ситуацій (дії підрозділів служби цивільного захисту, прийоми та методи ліквідації надзвичайних ситуацій відповідно до виду, характеру та особливостей) тощо.

Кожна тематична група не обмежена кількісно та якісно. Активну зміну її складових термінологічних елементів визначає постійний розвиток та взаємодія терміносистем різних мов. Кількісна та змістовна характеристики конкретної тематичної групи в національній терміносистемі зумовлені особливостями поповнення та функціонування системи галузі цивільного захисту певної країни.

Сучасна німецька терміносистема сфери цивільного захисту в складі термінологічної групи “Пожежна автоматика” (“Die Feuerwehrautomatik”) має, наприклад, гіперонім “пожежний сповіщувач” та понад 30 гіпонімів з різними ознаками родо-видових характеристик (*der Melder, der Brandmelder*,

der Rauchbrandmelder, der Wärmefeuerwehrmelder, der Handbrandmelder, der Automatikbrandmelder, der Feuerwehrgasmelder, die Brandmelderanlage та ін.), натомість українська містить тільки 18 складників.

Як правило, у німецькій аналізованій терміносистемі функціують багатоскладові терміни, у яких окремі компоненти нарощуються. В українській фаховій мові відповідниками таких термінологічних номінацій є найчастіше багатоконпонентні термінологічні словосполучення, як найбільш характерний спосіб вираження розгорнутого визначення: *der Brand* (укр. “пожежа”), *der Brandschutz* (укр. “пожежний захист”), *die Brandschutzbestimmung* (укр. “норма та вимога пожежної безпеки”).

Компонентний склад термінів-комполітів може бути різноманітним. Продуктивність багатоконпонентних термінів сфери цивільного захисту зумовлена тим, що вони дають змогу виразити основне поняття найточніше завдяки тому, що відповідають одразу кільком основним ознакам терміна: єдність формальної структури, інформативність, точність, однозначність, експресивна нейтральність [1, с. 11].

Семантико-синтаксичні відношення між компонентами терміна регламентують творення нових складних термінологем у німецькій термінології сфери цивільного захисту. За характером граматичних зв'язків між елементами складного терміна зафіксовано атрибутивні, копулятивні та атрибутивно-копулятивні підпорядкованості.

У німецьких складних термінах сфери цивільного захисту найпродуктивніші атрибутивні зв'язки. Компоненти такої складної термінологічної номінації перебувають у відношеннях, де перший компонент визначає другий. Семантичні відношення між складниками такого терміна об'єднані однією спільною ознакою: перший (слово-означення) уточнює, конкретизує значення другого компонента (слова-означуваного), наприклад: *der Zivilschutz* “цивільний захист”, *die Extremsituation* “надзвичайна ситуація”, *der Notfall* “екстрений випадок”, *der Rettungsdienst* “рятувальна служба”, *die Rettungswache* “рятувальний караул”. Зафіксовано в досліджуваній термінологічній системі трикомпонентні атрибутивні терміни-комполіти, де до означуваного іменника наведено два уточнювальних елементи: *das Schlauchlöschfahrzeug* “рукавний пожежний автомобіль”, *das Wasserfeuerwehrrohr* “водний пожежний ствол” та ін.

На відміну від атрибутивних комполітів компоненти складних слів, підпорядковані сурядним зв'язком, рівноправні в значенні комполіта: *die Brandursache* “причина пожежі”, *der Brandherd* “осередок пожежі”, *die Brandstelle* “місце пожежі”, *die Brandklasse* “клас пожежі” тощо.

Аналіз опрацьованого фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що атрибутивно-копулятивні відношення характерні лише для три- і більше компонентних термінів: *die Brandschutzregeln* “правила пожежного захисту”, *die Zivilschutzmassnahmen* “заходи цивільного захисту” та ін. Спостерігаємо в таких дериватах, що два елементи вступають у підрядні відношення між собою і в сурядні – з основним словом.

За кількістю складників більшість німецьких термінів-комполітів сфери цивільного захисту є двочленними сполученнями: *die Feuerquelle* (укр. “джерело пожежі”), *das Schlauchaufroller* (укр. “рукавне намотування”), *der Rauchmelder* (укр. “димовий сповіщувач”), *der Schaumangriff* (укр. “пінна атака”), *der Wasserstrahl* (укр. “струмінь води”), *die Brandbekämpfung* (укр. “боротьба з пожежею”) та ін. Українська терміносистема натомість містить, що підтверджують вищенаведені приклади, відповідники-сполучення.

Трикомпонентні німецькі терміни також надзвичайно розповсюджені: *die Feueralarmanlage* “установка пожежної сигналізації”, *die Feuerbekämpfungsmaßnahmen* “протипожежні заходи”, *das Flammenschutzmittel* “вогнезахисний засіб”, *der Feuerlöschschlauch* “пожежний рукав”, *das Feuermeldersystem* “система пожежної сигналізації”, *das Wasserfeuerwehrrohr* “водний пожежний ствол”, *der Brandschutzentfernung* “протипожежний розрив” тощо.

Загальна кількість чотири- та п'ятичленних термінів досліджуваної німецької фахової мови значно менша за кількість двочленних та тричленних: *das Gaswasserlöschfahrzeug* “пожежний автомобіль газоводного гасіння”, *das Feuerwehrwasserschutzfahrzeug* “пожежний водозахисний автомобіль”, *der Feuerwehranhängemotorpumpe* “пожежна причіпна мотопомпа”, *das Feuerwehrzerstäubungsrohr* “пожежний ствол-розпилювач” тощо.

Аналіз субстантивованих двочленних термінів довів, що їх головним компонентом виступають іменники, прикметники, дієслова, числівники, прислівники, прийменники, сполучники (термін *der Rauchmelder* “димовий сповіщувач” має головний елемент іменник *der Melder* “сповіщувач”; композит *brandgefährlich* “вогнебезпечний” – прикметник *gefährlich* “небезпечний”); терміно-лексема *feuerbeständig* “вогнетривкий” – прикметник *beständig* “тривкий” тощо).

Проте активність певних частин мови у формуванні складних термінів сфери цивільного захисту неоднакова. Найбільшою функційною поширеністю відзначається двокомпонентний німецький композит, до складу якого входять іменники: *die Schlauchkupplung* (укр. “рукавне з’єднання”), *die Rettungsarbeiten* (укр. “рятувальні роботи”), *der Wasserdruck* (укр. “тиск води”) та ін. Продуктивність творення таких термінів спричинена тим, що композит із головною другою складовою (іменником) є таким мовним утворенням, яке вже в момент виникнення має риси, що характеризують його, з одного боку, синтаксичні, а з іншого – етимологічні особливості виключно німецької термінової лексики.

Трикомпонентний термін із головним словом-іменником посідає друге місце, що також вважаємо характерною особливістю німецької термінології сфери цивільного захисту: *die Brandschutztechnik* “протипожежна техніка”, *das Feuerlöschfahrzeug* “пожежний автомобіль”, *der Feuerschutzstreifen* “протипожежна відстань”, *das Brandbekämpfungsflugzeug* “літак протипожежної служби” тощо.

Складні слова в німецькій термінології сфери цивільного захисту виникають завдяки формуванню єдиної складної основи, компоненти якої можуть бути коренями (композит *der Löschangriff* “гасильна атака” містить корінь дієслова *löschen* “гасити” (*löschen-*) та іменник *der Angriff* “атака”), похідними простими основами (у складі терміна *der Schlauchwassersammler* “рукавний водозбирач” маємо іменники *der Schlauch* “рукав”, *das Wasser* “вода”, *der Sammler* “збирач”) чи складними основами (термінономінація *der Feuerwehrhubschrauber* “пожежний гвинтокрил” містить складну німецьку основу *die Feuerwehr* “пожежний”, бо складається із двох коренів *das Feuer* “вогонь”, *die Wehr* “захист”, та іменника *der Hubschrauber* “гвинтокрил”).

Сучасна німецька терміносистема сфери цивільного захисту за способом і характером сполучення складників виявляє тенденцію до збільшення кількості дериватів зі сполучувальним приголосним **-s-** (наприклад, термін *der Rettungsdienst* “рятувальна служба”, де *die Rettung* “рятування”, *der Dienst* “служба”; *das Löschungs-system* “система гасіння”, де *die Löschung* “гасіння”, *das System* “система”; *die Berufsfeuerwehr* “професійна пожежна команда”, де *der Beruf* “професія”, *die Feuerwehr* “пожежна команда”) та складних термінономінацій, утворених поєднанням основ без інтерфікса (*der Brandalarm* “пожежна тривога”, *der Brand* “пожежа”, *der Alarm* “тривога”; *die Feuermeldung* “пожежна сигналізація”, де *das Feuer* “пожежа”, *die Meldung* “сигналізація”; *der Katastrophenschutz* “захист від катастроф”, де *die Katastrophen* “катастрофи”; *der Schutz* “захист” тощо).

Надзвичайно поширеними є складні терміни з компонентами: **Lösch-** (гасильний/гасіння, пожежний), **Löschungs-** (гасильний/гасіння, пожежний), **Rettungs-** (рятувальний/рятування), **Feuerwehr-** (пожежний), **Feuerlösch-** (пожежний), **Feuer-** (вогне-), **Brand-** (пожежний), **Atem-** (дихальний/дихання). Наприклад, **Lösch-** (гасильний/гасіння, пожежний): *der Löschangriff* “гасильна атака”, *der Löscherfolg* “результат гасіння”, *die Löschausrüstung* “пожежно/гасильне обладнання”, *die Löscheinrichtung* “напрямок гасіння”, *das Löschfahrzeug* “пожежний автомобіль”, *das Löscherät* “прилад для гасіння/вогнегасник”, *die Löschmänner* “пожежники”, *die Löschmethoden* “методи гасіння”, *die Löschmittelfüllung* “заповнення вогнегасної речовини”, *die Löschpistole* “пожежний пістолет”, *die Löschmittelschäden* “витрати вогнегасної речовини”, *der Löschpulver* “гасильний порошок”, *die Löschtechnik* “пожежна техніка”, *die Löschwasserversorgung* “забезпечення водою для гасіння”, *die Löschwirkung* “наслідок гасіння/гасильна дія”, *der Löschzug* “пожежний потяг”, *das Löschwasserbecken* “пожежна водойма” та ін.

Висновки. Підсумовуючи зазначаємо, що композиція малопоширена у творенні українських термінів сфери цивільного захисту, однак є найпродуктивнішим способом функціонування німецької термінології, що зумовлено особливостями систем кожної мови. Виявлено найуживаніші термінотворчі типи в таких термінологіях.

Перспективу наших досліджень убачаємо в подальшому лінгвістичному опрацюванні українських та німецьких термінів досліджуваної галузі з метою укладання двомовного перекладного термінологічного словника.

1. Д'яков А. Основи термінотворення : Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : Вид-во Дім «КМ Academia», 2000. – 218 с. 2. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко. – К. : Наук. думка, 1984. – 251 с. 3. Клименко Н. Ф. Морфологічна будова композитів / Н. Ф. Клименко // Морфологічна будова сучасної української мови. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 5–34. 4. Розен Е. В. Новые слова и устойчивые словосочетания в немецком языке / Евгения Владимировна Розен. – М. : Просвещение, 1991. – 190 с. 5. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології / Л. О. Симоненко : [відп. ред. М. М. Пещак]. – К. : Наук. думка, 1991. – 152 с. 6. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. Серия «Из лингвистического наследия М. Д. Степановой», Изд. 2 / Мария Дмитриевна Степанова. – М. : Ком. книга, 2007. – 376 с. 7. Arzt R. Einführung in die Terminologearbeit R. Arzt, H. Richt, F. Mayer – 3. Aufl. Hilesheim: Georg Olms, 2002. – 331 S. 8. Debus F. Entwicklungen der deutschen Sprache in der Gegenwart und in der Zukunft? – Akademie der Wissenschaften und Literatur. – Mainz, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1999. – № 2. – 56 S. 9. Немецко-русский словарь, русско-немецкий глоссарий / Rathmayr Renate. – К. : Методика, 2004. – 432 с.

УДК 811.161.2'373.421:622

Тетяна Луковенко

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ГОМЕОПАТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Луковенко Т. О., 2013

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячених вивченню української гомеопатичної термінології. У пропонованій праці розглянуто особливості функціонування термінів-синонімів та проаналізовано структурні й семантичні особливості еквівалентних термінологічних одиниць досліджуваної галузі.

Ключові слова: українська мова, синонімія, термін-синонім, термінологія, семантика, гомеопатика.

The article continues the cycle of the author's publications devoted to the studying of the Ukrainian homeopathic terminology. The peculiarities of functioning of the term-synonyms and the structural and semantic features of equivalent terminological units of the researched area are analyzed in this work.

Keywords: Ukrainian language, synonymy, term-synonym, terminology, semantics, homeopathic.

Питання впорядкування національної науково-технічної термінології залишається надзвичайно актуальним. У контексті вирішення цієї проблеми українські лінгвісти студіюють питання лексико-семантичної організації термінологічних систем різних галузей знань. Однак увагу дослідників приділено не всій професійній термінології, зокрема малодослідженими на лінгвістичному рівні залишаються терміни гомеопатичної галузі.